

«ՔԱՅԼ ԱՌ ՔԱՅԼ» ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

«ՆԱԽԱԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՀՄՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ» ԾՐԱԳԻՐ

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐԻ, ԾԵՍԵՐԻ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾՆԹԱՑՈՒՄ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ

ԵԼԵՆԱ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

ՂԵԿԱՎԱՐ

ԱԻԴԱ ԽԱԼԱԹՅԱՆ

ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵԶ

«ՍՊԻՏԱԿ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԹԻՎ 2
ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵԶ» ՀՈԱԿ

2023թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐԻ, ԾԵՍԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ

ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿՐԹԱԿԱՆ

ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....	3
Ներածություն.....	3
Նախադպրոցականների բարոյական դաստիարակությանը նպաստող ժողովրդական տոները, ծեսերը.....	5
Ծեսերի, ծիսական գործողությունների իրականացում.....	8
Ծեսի խորհուրդն ու պատմությունը՝ հետազոտական աշխատանքի նյութ.....	13
Ժողովրդական տոները, ծեսերը, դրանց էությունը.....	15
Եզրակացություն.....	20
Օգտագործված գրականության ցանկ.....	21

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐԻ, ԾԵՍԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Ներածություն

Մարդկության դարավոր երազանքը միշտ եղել և մնում է այնպիսի անձի դաստիարակությունը, ով կարող է արժևորել անցյալի բարոյական արժեքները և ինքը հանդիսանա դրա կրողը:

Թեմայի արդիականությունը կայանում է նրանում, որ երեխայի դաստիարակությունը անձի զարգացման կարևոր նախապայմանն է: Դրա կարևոր բաղադրիչն ազգային ոգով հանգեցնելն է, որը մանկապարտեզում ընդունված է և կիրառելի է:

Հայոց ազգային տոները տարբեր դրսևորումներ և վերաիմաստավորումներ են ունեցել: Ձևավորված սոցիալ-մշակութային պայմաններում մանկապարտեզը և դպրոցն ի գորու են ապահովել աճող սերնդի բարոյական դաստիարակությունը՝ ձևավորելով մարդասիրության, հայրենասիրության, արժանապատվության բարձր հատկանիշները:

Հայկական մշակույթը հնուց ի վեր, մինչև օրս էլ, աչքի է ընկնում իր բազմաթիվ ազգային տոներով և ծեսերով: Անձը որպես հասարակական հարաբերությունների կրող, յուրացնում է անցյալի փորձը սովորույթների, տոների, ծեսերի միջոցով: Ավանդույթը կրում հասարակական բնույթ՝ անկախ նոր սերունդների կամքից և գիտակցությունից:

Հովհաննես Թումանյանն ավանդույթները համարել է հայ ժողովրդի հանճարի, նրա հոգու և մտքի, ազգային բնավորության, աշխարհայացքի ու շնորհի լավագույն ծնունդները:

Նախադպրոցական տարիքի երեխաներիա զարգացման, դաստիարակության համար կարևոր տեղ են գրավում ազգային տոներն ու ծեսերը: Ծեսը, որպես միասնական, բազմաբնույթ, ինտեգրված գործունեություն, նպաստում է մանկապարտեզ-ընտանիք-համայնք արդյունավետ համագործակցությանը:

Աշխատանքի նպատակը.

Ուսումնասիրել Լոռվա տարածաշրջանում պահպանված ազգային տոներին, ծեսերին, տոնակատարություններին վերաբերվող գիտական, մեթոդական, տեսական գրականությունը և բացահայտել ինչքանով են դրանք մանկապարտեզում ընդունված: Մանկապարտեզում ուսուցման գործընթացը դարձնել այնպիսին, որ երեխաները դառնան այդ գործընթացի ակտիվ մասնակիցները:

Թեմայի ուսումնասիրության շրջանակներում առանձնացվել են հետևյալ խնդիրները.

- Նկարագրել մանկապարտեզում ի՞նչ աշխատանքներ են տարվում ժողովրդական ավանդույթների պահպանման համար:
- Լուսաբանել ժողովրդական ավանդույթները՝ որպես ազգային դաստիարակության միջոց, ի՞նչ փոփոխություններ են կրել:
- Բացահայտել, թե ինչպիսի՞ ավանդույթներ, տոներ, ծեսեր են պահպանվել:

*Նախադպրոցականների բարոյական դաստիարակությանը նպաստող
ժողովրդական տոները, ծեսերը*

Ժողովրդական ավանդույթների նշանակությունը տարբեր ազգերի մոտ յուրովի է ընկալվում:

Յուրաքանչյուր ժողովուրդ դաստիարակչական մեծ արժեք ներկայացնող ազգային ավանդույթներ, ծեսեր ունի: Հետևաբար, նախադպրոցականների հետ տարվող դաստիարակչական աշխատանքի բովանդակության մեջ անհրաժեշտ տեղ պետք է հատկացվի ժողովրդական ավանդույթներին: Անցյալի ազգային ավանդույթների հիման վրա տոների և տոնակատարությունների միջոցով ստեղծել, ձևավորել նոր ազգային առաջադիմական ավանդույթներ: Դաստիարակչական աշխատանքի հատուկ ձևերով ու մեթոդներով պայքարել ընտանեկան կենցաղում դեռևս պահպանվող վնասակար սովորույթների, ծեսերի, ավանդույթների դեմ:

Երբ անգլիացի գրող Ու. Թեքերեյին հարցրել են, թե ինչ դաստիարակել երեխայի մեջ, նա պատասխանել է «Արարք ցանեցեք՝ սովորույթ կհնձեք, սովորույթ ցանեցեք՝ բնավորություն կհնձեք, բնավորություն ցանեցեք և դուք ճակատագիր կհնձեք»:

Մանկապարտեզ հաճախող երեխայի համար բացվում է մի նոր աշխարհ, որտեղ հիմք են դրվում Ժողովրդական ծեսերը, տոները և հայրենասիրական ավանդույթները, որոնք պատմական խոր արմատներ ունեն և նախադպրոցականի համար դառնում են հայեցի դաստիարակության լավագույն օրինակը: Ժողովրդի տաճած սերը հայրենիքի հանդեպ բնորոշ է բոլոր ազգերին, սակայն որպես ավանդույթ, դա արտահայտման յուրահատուկ ձև ունի, ուստի համարվում է ազգային ավանդույթ: Դարերի ընթացքում հայրենասիրական ավանդույթներ է կուտակել նաև հայ ժողովուրդը: Իր աշխարհագրական և քաղաքական անբարենպաստ պայմանների պատճառով դարեր շարունակ Հայաստանը արյունահեղ պատերազմների թատերաբեմ է եղել: Չնայած իրենց փոքրաթվության ու խաղաղասեր ոգուն, ազատատենչ ու հայրենասեր հայերը մշտապես այրունահեղ մարտեր են մղել օտարերկրյա պետությունների անօրինակ բռնությունների, ժողովրդի ազգային արժանապատվությունը վիրավորների դեմ և ազատագրել են հայրենի հողը: Եվ որքան ավելի ուժեղ են եղել թշնամու հարձակումները, այնքան ավելի մեծ թափ է ստացել հայրենիքի ազատության համար

պայքարը: Այդ երկարամյա պայքարի բովուրդը ձևավորվել են հայրենիքի նկատմամբ սիրո ավանդույթները և փոխանցվել սերունդներին:

Երեխայի աշխարհընկալման, գեղագիտական ճաշակի և այդ ոլորտում տարրական պատկերացումների ձևավորման տեսակետից առանձնահատուկ նշանակություն ունեն ազգային սովորությունները, տոները, ընտանեկան հանդիսությունները: [2, 17]

Նախադպրոցականի բարոյական դաստիարակության համար կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ մեր նախնիների շրջանում լայնորեն տարածված ժողովրդական որոշ տոներ: Այն տոները, որ հայ ժողովուրդը նշում էր դեռևս հարյուր տարի առաջ շատ քիչ են պահպանվել մեր կենցաղում: Հայաստանի Հանրապետության առանձին բնակավայրերում շարունակում են նշել Վարդավառ, Համբարձում, Իսկ Չատիկ, Սուրբ Խաչի, Տյառն ընդառաջի որոշ ծեսեր պահպանվել են գրեթե ամենուր:

Սակայն տոնակատարությունների ամբողջականությունը զգալիորեն կորուստներ են կրել, մեկ հարյուրամյակ առաջ նշվող տոներն իրենց տևական պատմությունն են ունեցել, և նրանց բացահայտումն ու վերլուծությունը մաս-մաս ցույց է տալիս ինչպես հայ ժողովրդի անցած պատմական ուղին, այնպես էլ հազարամյակների ընթացքի տոմարական փոփոխությունները, մարդկանց միջև հարաբերությունների կադապարը: [3,7]

Տոների ժամանակ կատարվող ժողովրդական շատ ծեսեր ոչ միայն եկեղեցին չի ընդունում, այլև հակասում են քրիստոնեության տրամաբանությունը: Դրանք բազմաթիվ են զանազան գուշակությունները, չարախափան կանխարգելիչ ծեսերը, վիճակահանությունները, նախաքրիստոնեական աստվածներին կամ ոգիներին ներկայացնող տիկնիկները, կրակի պաշտամունքին առնչվող խարույկները, ջրի պաշտամունքի արարողությունները և այլն: Սակայն դարերի ընթացքում հայ հոգևորականները կարողացել են հաշտվել դրանց անխուսափելի գոյության հետ և երբեմն նույնիսկ մասնակցել են դրանց: Այսպիսով՝ բուն ժողովրդական, այսպես կոչված՝ ազգային սովորությունների մի մասը պահպանվել, փոխանցվել են սերնդեսերունդ՝ եկեղեցական տոների միջոցով: Ուսումնասիրողները հայ ժողովրդի տոնացույցում բացահայտել են արևի ու կրակի, ջրի ու հողի պաշտամունքի հանդիսություններ՝ նվիրված նախաքրիստոնեական շրջանի աստվածներին: Ծեսերը

ներառում են վարքի այն ձևերը, որոնք իրենց էությանը նշանակալի են, խորհրդանշական և չունեն գործնական բնույթ:

Ծեսերի, ծիսական գործողությունների իրականացում

Երեխայի ներդաշնակ հոգևոր զարգացման կարևոր խնդիրներից մեկը ազգային մշակույթի յուրացումն է՝ ավանդույթների, ծեսերի, տոների տեսքով: Բնականոն կյանքով ապրելու պայմաններում ժողովրդական տոները չէին իմաստագրվի, այլ նոր որակ, նոր ձև կատանային և կշարունակեին կատարել իրենց կարևորագույն դերը՝ մարդկանց համախմբելու, ազգային և մարդկային արժեքները պահպանելու կարևորագույն գործառնություն: Երեխան դաստիարակվում և սովորում է՝ յուրացնելով մեծերի փոխանցած մշակույթը: Եթե ընտանիքում չի պահպանվում ավանդականը, ապա այդ գործն իր վրա է վերցնում պետությունը կամ կրթօջախը՝ սկսելով մանկապարտեզից և շարունակելով մինչև դպրոցն ավարտելը: Ծեսերին նոր կյանք տալու համար հարկավոր է նախ շատ լավ յուրացնել ավանդականը, ճանաչել այն միջավայրը, որտեղ ստեղծվել են դրանք: Լավ իմանալ երգերն ու պարերը, ծիսական գործողությունները, պարագաները, դրանց խորհուրդն ու պատրաստման տեխնոլոգիան:

- Ո՞ր գործողություններն են, որ կարելի է կատարել կամ փոքր-ինչ ձևափոխել կամ լրացնել նորով:
- Ո՞ր պարագաներն են, որոնք շատ լավ կմտնեն ժամանակակից ծեսի մեջ կամ կատանան նոր ձև, կամ էլ նորերը կլինեն:

Սրանք այն հարցերն են, որոնք առաջ են գալիս և որոնք լուծելու խնդիր ունենք: Իհարկե, ծեսին նոր կյանք տալ՝ չի նշանակում ակունքից այնքան հեռանալ, որ այն դառնա ոչ թե ծես, այլ անհատ մարդկանց երևակայությամբ ստեղծված հնի ու նորի սինթեզ:

Ծիսական հիմնական կարգը պետք չէ շփոթել տոնական մասի հետ: Յուրաքանչյուր ծես, ծիսական գործողություններից բացի, ունի տոնական մաս, որտեղ կարելի է կատարել ժամանակակից բարձրարժեք երգեր ու պարեր: Նպատակն է ծեսը, տոնը դարձնել երեխայինը, որն էլ կլինի ոչ միայն մասնակից, այլև փոխանցող: Երեխան քայլ առ քայլ, անկաշկանդ միջավայրում, ամենօրյա արդյունավետ գործունեությամբ, լիիրավ մասնակցությամբ, կարողություններ և հմտություններ ձեռք բերելով ու փոխանցելով, յուրացնում է ծեսը: Երեխայի ներդաշնակ հոգևոր զարգացման կարևոր

Խնդիրներից մեկը ազգային մշակույթի յուրացումն է՝ ավանդույթներ, ծեսեր, տոներ Բնականոն կյանքով ապրելու պայմաններում ժողովրդական տոները կզարգանային, կփոխվեին հասարակական փոփոխությունների հետ համաքայլ: Դրանք չէին իմաստավորվի, այլ նոր որակ, նոր ձև կստանային և կշարունակեին կատարել իրենց կարևորագույն դերը՝ մարդկանց համախմբելու, ազգային և մարդկային արժեքները պահպանելու: 21-րդ դարի սկզբին հայտնվել ենք մի տխուր փաստի առջև, մենք կորցրել ենք ազգային շատ կարևոր արժեքներ և փորձում ենք վերականգնել կորցրածը: Այս գործը պետք է սկսել վաղ հասակից, այսինքն՝ ծնված օրվանից: Երեխան դաստիարակվում է, սովորում է յուրացնել մեծերի փոխանցած մշակույթը: Մշակույթը չէր պահպանվի և սերնդեսերունդ չէր փոխանցվի, եթե գոյություն չունենային դրան նպաստող որոշակի միջոցներն ու հանգամանքները: Դրանցից կարող ենք առանձնացնել պատմության ընթացքում ձևավորված ծեսերը: Ազգային ծեսն այն միջավայրն է, որտեղ բոլորը, ազգի մշակույթը յուրացրած ինքնադրսևորվելու, ստեղծելու, որոնելու, հայտնաբերելու երևակայելու, իմացածը կիրառելու լայն հնարավորություն ունեն: Ամեն տարիք իր չափով է ներառվում այդ գործընթացին և միասին ստեղծում, իրականացնում են իրենց ծեսը Մանկապարտեզում ծիսական միջավայրը ստեղծում են մեծերը: Սակայն տոնի կամ ծեսի կազմակերպիչ ու ակտիվ մասնակիցը ոչ միայն մեծերն են՝ դաստիարակ, դաստիարակի օգնական, ծնող, հարազատ, նաև երեխան ինքն է իրական տոնի ակտիվ մասնակիցը, ոչ թե միջոցը: Տոնը բոլորի համար է, որտեղ հանդիսատեսներ, պասիվ դիտողներ, հյուրեր չկան: Ծնողի, դաստիարակի հետ ամբողջական ծեսին մասնակցելով, յուրացնելով ծեսի նյութը՝ երեխան դառնում է այդ նյութի կրողը, զարգացնողը: Հետագայում նա հեշտությամբ և գիտակցաբար կյուրացնի իր ժողովրդի ճշմարիտ արժեքները:[1,37]

Մշակույթի փոխանցման ձևերի մեջ կարևոր դեր ունեն ծեսերը: Ծեսի իրականացումն իր մեջ ներառում է երգ-պար, բանասիրություն, գրականություն, կերպարվեստ-ձեռարվեստ, թատրոն, խաղ, բնագիտություն և այլն: Ծեսը ներառում է վարքի այն ձևերը, որոնք իրենց էությամբ նշանային են, խորհրդանշական և չունեն նպատակագործնական բնույթ: Աշխարհում շատ ու շատ ժողովուրդներ կրոնական, քաղաքական, գաղափարախոսական համակարգերի փոփոխություններից հետո

իրենց ծեսերը, այնուամենայնիվ, շարունակում են կատարել: Ժողովրդական ծեսը ծրագրված երևույթ չէ, այն ժողովրդի հավաքական և տնական ստեղծագործության արդյունք է, անընդհատ փոփոխությունների ենթակա, բայց միաժամանակ հիմնական բաղադրիչներով խիստ պահպանողական: Հայկական ծեսերը շատ հարուստ երգեր ու պարեր ունեն: Երգերի բովանդակությունը միշտ համապատասխանում է տվյալ ծեսի իմաստին, իսկ ծեսերին բնորոշ ուտելիքները, խնջույքները, տոնական հագուստները, նվերները ունեն իրենց առանձնահատկությունները: Դրանք առկա են բոլոր տոներում: Ոչ մեկն ինքնանպատակ չէ: Խնջույքները չեն կազմակերպվում ուտել-խմելու համար, յուրաքանչյուր ծեսին կազմակերպվող խնջույք պետք է համապատասխանի տվյալ ծեսի իմաստին, ըստ որի համապատասխանեցման համար է ընտրվում է ծեսը կազմակերպելու վայրը, ժամը, մասնակիցները, ուտեստների տեսակները: Հանդես գալով որպես հասարակական կյանքի հոգևոր ոլորտի խտացումներ՝ ծեսերը, սովորույթները անգնահատելի դեր ունեն՝ յուրովի լրացնելով ավանդույթի ընդհանուր կառույցի առանձին կողմերը, որի շնորհիվ ավանդույթը դառնում է միասնական և ներդաշնակ մի ամբողջություն: Դրանցում ժողովուրդը հանդես է գալիս և՛ որպես ստեղծագործ, և՛ որպես գործիչ, և՛ որպես քննադատ: Ծեսերը և սովորույթները հասարակական հարաբերությունները փոխանցող մեխանիզմներ են: Մեր ժողովուրդը ունի շարժական և անշարժ տոներ:

- Անշարժ են այն տոները , որոնք նշվում են պարբերաբար, միշտ նույն օրը, ինչպես Ամանորը (հունվարի 1), Սուրբ ծնունդը (հունվարի 6) և այլն:
- Շարժական տոների նշման օրերը ամեն տարի փոխվում են: Մեր տոնացույցի շարժական տոների օրերը պայմանավորված են Զատիկի տոնի՝ տվյալ տարվա մեջ նշելու օրով: Սուրբ Զատիկը նշվում է գարնանային գիշերահավասարից հետո լուսնի լրմանը հաջորդող կիրակի օրը, որն ընկնում է մարտի 21-ից մինչև ապրիլի 25-ը (35 օր), որևէ կիրակի: Սուրբ Զատիկը ուրախության տոն է, հոգևոր գրականության մեջ այն կոչվում է նաև Հրաշափառ հարության տոն կամ Լուսավոր Զատիկի տոն: Ծաղկազարդը նախորդում է Զատիկին, որի ընթացքում սկսում ենք պատրաստվել ծեսին, դիմավորել Ուտիսին ու Ակլատիզին: Զատիկը ունի իր ծիսական ծառը, տիկնիկները և ծիսական զանազան խաղերը: Ծառը խորհրդանշում է անցյալը, ներկան, ապագան Ծեսի

ընթացքում միասին գունավորում ենք ձվեր և թելերով կախում ծառի ճյուղերից: Ձվերը խորհրդանշում են աշխարհը: «Տի՛գ, տի՛գ, Ակլատի՛գ... քացականչություններով հարվածում ենք Ակլատիզին և քշում նրան բակից: Քրիստոնեական եկեղեցու այդ մեծագույն տոնը խորհրդանշում է Հիսուս Քրիստոսի հարությունը: Արդեն երկու հազարամյակ է, ինչ աշխարհի բոլոր քրիստոնյաները տոնում են Սուրբ Զատիկը՝ միմյանց ավետելով՝ 'Քրիստոս հարյավ ի մեռելոց', 'Օրհնյալ է հարությունը Քրիստոսի ': Սուրբ Զատիկի տոնակատարությունն իր մեջ ամփոփում է հայկական գեղեցիկ սովորույթներ, կենցաղային ավանդույթներ, այն նաև հայեցի դաստիարակության յուրահատուկ մի միջոց է: Այդ օրն ընտանիքները պատրաստում են զուտ հայկական ուտեստներ: Սուրբ Զատիկի տոնը սիրելի է բոլորին: Սուրբ Զատիկն էլ ունի ծիսական ծառը, որը կոչվում է ցանկությունների ծառ: Այդ ծառից կախում են գունավոր ձվեր, ճյուղերին կապում են թաշկինակներ, որոնք մի-մի երազանք են խորհրդանշում: Սուրբ Զատիկի տոնին խաղում են ավանդական խաղեր՝ ձվախաղեր: Դրանցից են՝ ձվարշավ, ձուսեղմոցի, ձուպտոցի, ձվակոթիվ:

Հայկական ժողովրդական բոլոր տոների զարդը Համբարձումն է: Այն նվիրված է պտղաբերությանը և կատարվում է բնության գրկում: Տոնի ժամանակ հատկապես մեծ տեղ են գրավում խաղերը, մրցումները, շուրջպարը Համբարձման տոնը զարմանալիորեն տարածված է հայ ժողովրդի մեջ:

Համբարձում-Ջանգյուլում.

Սուրբ Զատիկն հաջորդում է Համբարձումը, որը նշվում է հինգշաբթի օրը: Դաստիարակները, ծնողները, մանկապարտեզի սաների հետ նախապատրաստվում ենք տոնին: Գույնզգույն ծաղիկներ ենք սուսնձում ռեզինների վրա՝ համադրելով գույները:

Ծաղկահավաքի ընթացքում ներկայացնում ենք, թե ինչպես է պետք ծաղիկը քաղել, որ չփչանա՝ նաև դրանից հետագայում դեղաբույս պատրաստելու համար: Իրար օգնելով՝ հյուսում ենք ծաղիկները, գունագեղ ծաղկաշղթաներ: [1, 354] Մեր կենցաղում ավանդական է դառնում գարնան առաջին օրվա՝ մարտի մեկի տոնակատարությունը, որը հաճախ նմանեցվում է ժողովրդական Ջանգյուլումին:

Բոլոր ժամանակներում էլ հասունացող սերնդի վրա մեծ է եղել ժողովրդական տոների դաստիարակչական ազդեցությունը: Դարերի ընթացքում ժողովրդի ստեղծագործ հանճարի ուժով ծնված ավանդական տոները, որ այժմ արմատավորվում են կենցաղում, այսօր էլ կարող են մեծ դեր խաղալ հասարակության, այդ թվում և հասունացող սերնդի կյանքում: Ծեսերն այսօր մենք իրականացնում ենք որպես գործունեության ձև, որով երեխան ապրում է՝ խաղում է, երգում, պարում, ընկալում ու ճանաչում: Նախակրթարանում, երեխան ծեսն ընկալում է իր երգած երգի, իր պարած պարի, իր ձեռքով պատրաստած ծիսական ուտելիքի, իրի, իր խաղացած խաղի կերպով: Ավելի մեծ տարիքում տոնին ավելանում է հետազոտական աշխատանքը:

Ծեսի խորհուրդն ու պատմությունը՝ հետազոտական աշխատանքի նյութ

Կարևոր աշխատանք է ծեսի մասին տեղեկատվության հավաքումը: Համեմատաբար փոքրերը կարող են մանկական բանահավաքություն կատարել. մեծերից օրհնանքներ, խաղիկներ, հաշվերգեր, ասույթներ սովորել, պարզել, թե ինչ սովորույթներ են եղել, որոնք են պահպանվել, խմբասենյակում ներկայացնել դրանք: Մասնակիցները՝ դաստիարակների, ծնողների, հետ տարբեր աղբյուրներից ինֆորմացիա են հավաքում մոտեցող ծեսի, նրա խորհրդի, պարագաների, սովորույթների, ծեսի հետ կապված իրական և դիցաբանական կերպարների մասին, ավանդություններ և բանահյուսական այլ նյութեր գտնում, կարող են բանահավաքություն անել և այլն: Ուսումնասիրում են այլ ազգերի համանման ծեսերը: Այս ընթացքում մենք օգտվում ենք ինտերնետից՝

1. կարդում ենք համապատասխան գրականություն,
2. աշխատում մեծահասակների հետ,
3. թարգմանություններ ենք կատարում:

Կարող են մեծահասակներից իմանալ, թե նրանք ինչպես են իրականացրել ծեսը, մեր

օրերում իրականացվող ծեսը համեմատել նրանց պատմածների, նախորդ դարերի նկարագրությունների հետ, համեմատություններ կատարել, եզրակացություններ անել, զարգացնել ծեսը՝ ժամանակակից տարրեր ներմուծելով: Ծեսի, նրա տարրերի, նրանում արտացոլված հավատալիքների մասին էլեկտրոնային տեղեկատվական նյութ են պատրաստում: Փոքրիկ հետազոտական նախագծեր են իրականացնում: Այդ ընթացքում նաև ծեսն են յուրացնում: Հասկանալով ծեսի էությունը դժվար չէ ժամանակակից մարդու կյանքում ևս գտնել ծեսեր, որոնք մենք որպես այդպիսին գուցե չենք էլ ընկալում: Ուզում ենք ավելացնել, որ ծեսը կարելի է և պետք է դիտարկել ոչ միայն հոգևոր և կրթական դաստիարակության, այլ նաև բարոյական արժեքների և էկոլոգիական դաստիարակության տեսանկյունից: Երեխան, որը Ծառզարդարի տոնին պատրաստվելիս՝ ծառ, ծաղիկ կամ թուփ է տնկում, ջրում է ու խնամում, ծառին

գովաբանում է ու քնքուշ խոսքեր ասում, հազիվ թե ուրիշի տնկած ծառը կոտրի:

Մերունդների բարոյական դաստիարակության համար վճռական նշանակություն ունեն ընտանեկան ավանդույթները, տոները: Ընտանիքի կենցաղը, նրանում հաստատված սովորույթներն ու ավանդույթները, որոնցում դրսևորվում են մարդու հոգեկան շատ լավ հատկանիշներ՝ բարձր ճաշակ, սրտաբացություն, աշխատասիրություն, ընկերասիրություն և այլն, երեխայի վարքի վրա ներագող հզոր գործոններն են: Ընտանեկան տոներն ու ծեսերն իրենց արտահայտման բնույթով կարելի է երկու խմբի բաժանել՝ հանդիսավոր- տոնական ավանդույթներ և առօրյա ավանդույթներ: Առաջին խմբին են վերաբերում ընտանիքի կյանքում տեղ գտած հանդիսավոր, հուզականորեն ձևավորված դեպքերը, որոնք տոնականորեն նշվում են ընտանիքի անդամների կողմից և անպայման կրկնվում են: Դրանցից են ընտանիքի անդամների ծննդյան օրերի նշումը, Նոր տարվա հանդիսավոր դիմավորումը, հարսանեկան հանդեսներտ և այլն: Ընտանիքի ավագ անդամների նկատմամբ հարգալից վերաբերմունք սերմանելու լավագույն ավանդույթ է «Տոհմի օրվա» տոնակատարությունը: Այս ավանդույթը լայն տարածում է ստացել շատ ընտանիքներում: Ընտանեկան առաջադիմական ավանդույթ է հյուրընկալությունը: Այն ազգային խոր արմատներ ունի: Տարբեր են հյուրասիրության ավանդական ձևերը, դրա հետ կապված արարողությունները, սովորույթները: [4.142]

Հաջորդ հարցը, թե ինչպիսի՞ ավանդույթներ են պահպանվել, հարցման մասնակիցները նշեցին, որ հիմնականում պահպանվել են բոլորիս կողմից սիրված տոները, սակայն կրել են որոշ փոփոխություններ: Ծեսերի պահպանման և սերունդներին փոխանցելու վրա ազդող գործոններից առաջնային և կարևոր տեղը զբաղեցնում է ընտանիքը: Նախքան շրջապատ մտնելը, երեխան դաստիարակվում է ընտանիքում: Ընտանիքը եղել և մնում է անձի բարոյական դաստիարակության հիմնական օղակն ու վճռական գործոնը:

Ընտանիքից է սկսվում ազգային ավանդույթների դաստիարակության նախահիմքերի կառուցումը, որից հետագայում ձևավորվում և ամրապնդվում են անձի վարքի ձևերը:

Ընդհանրացնելով ուսումնասիրությունը, եկա այն եզրահանգման, որ 21-րդ դարը իր

հետ բերել է նոր գործոններ, որոնք ազդում են ժողովրդական ավանդույթների, ծեսերի, տոների, պահպանման, փոփոխման վրա, որն էլ իր ազդեցությունն է ունենում նախադպրոցականի բարոյական արժեքների ձևավորման վրա:

***«Վաղուց ի վեր մարդիկ ունեն իմաստուն և հոյակապ ավանդույթներ,
մենք պետք է դրանցից ուսանենք»***

Հերոդոտ

Ժողովրդական տոները, ծեսերը, դրանց էությունը

Տոները, ծեսերը պատմականորեն ձևավորված և սերնդից սերունդ փոխանցվող կանոնների ու վարվելակարգի նորմեր են: Եթե փորձենք բառացի բացատրել ավանդույթ բառը, ապա շատ հեռու գնալ հարկավոր չի լինի, կարող ենք հենց մեր ընտանիքներում գտնել այդ բառի իմաստն ու նշանակությունը, օրինակ՝ յուրաքանչյուրի ընտանիքում գոյություն ունեն և ընդունված են ազդային սովորույթներից բացի, նաև իրենց ընտանիքներում ընդունված ավանդույթներ, որոնք փոխանցվել է պապերից, օրինակ՝ ընթրելը: Հայերը, լինելով աշխարհի հնագույն ժողովուրդներից մեկը, չէին կարող չունենալ ավանդույթների՝ լեզենդը: Եվ այսպես՝ ժողովուրդը բերնեբերան փոխանցում է գալիք սերնդին իր կյանքով փորձված իմաստությունները, ծեսերը, որոնք իրենց մեջ պարունակում են նաև իր սովորույթները՝ ավանդույթները: Սրանք օգնում են ամեն մի մարդու իմանալ, թե ովքեր և ինչպիսի մարդիկ են եղել իրենց նախնիները, ինչ բարոյական արժեքներ են ունեցել, ինչպես են վերաբերվել տնտեսական, քաղաքական, մարդկային, հասարակական երևույթներին: Դրանք մեզ են հասել իբրև բառ ու բան կամ մշակվել են, հղկվել գրողների կողմից, դարձել գրական խոսք: Որպես կանոն՝ ժողովրդական ծագում ունեցող պատրաստի խոսքերը հիմնականում բարոյախրատական բնույթ ունեն իրենց մեջ ամփոփում են ժողովրդի դարավոր կյանքի իմաստությունն ու կենսափորձը, այդ պատճառով էլ հնչում են իբրև պատվիրաններ: Դրանք ամեն մի ժողովրդի համար թանկ մասունք, որոնք ձևավորվել են իր նախնիների

կենսափորձով: Դրանք դաստիարակչական և ազգային դիմագծի, հոգեկեցվածքի ձևավորման անգնահատելի գանձարան են, և լավ է, որ յուրաքանչյուր մարդ իմանա ոչ միայն իր ժողովրդի, այլ նաև ուրիշ ժողովուրդների այդ իմաստությունները: Դրանք ոչ միայն մարդկային դասեր են, որոնց պետք է հետևել, այլև խոսքի մեջ օգտագործելիս խոսողի միտքը դարձնում են ազդեցիկ, համոզիչ, թայլուն նրան տալիս են շուք ու շքեղություն: Անձնավորությունը, որպես հասարակական հարաբերությունների անհատական կրող, յուրացնում է նախնիների փորձը սովորույթների, ավանդույթների ու ծեսերի միջոցով: Ավանդույթը կրում է հասարակական բնույթ, անկախ նոր սերունդների կամքից և գիտակցությունից: Կենցաղում հաճախ ավանդույթ բառը փոխարինվում է սովորույթով: Սակայն ոչ բոլոր սովորույթներն են, որ կարող են ավանդույթ համարվել:

Դրանք ունեն ընդհանուր գծեր, օրինակ, երկուսն էլ արտահայտում են մարդկանց վարքի սոցիալական նորմերը: Ինչպես ավանդույթները, այնպես էլ սովորույթները, շատ կայուն են և փոխանցվում են սերնդեսերունդ: Ավանդույթները, ծեսերը, տոները և սովորույթները գերազանցապես արտահայտում են տվյալ ազգին, ժողովրդին, մարդկանց սոցիալական խմբին հատուկ ընտանեկան-կենցաղային առանձնահատկությունները: Ավանդույթների գործունեության ոլորտը զգալիորեն ընդարձակ է: Ավանդույթներն ընդգրկում են նաև մարդկանց արտադրական գործունեության ոլորտը: Ինչպես տեսնում ենք, ավանդույթը հասարակական կյանքի ամենից տարածված երևույթն է, որի բնորոշ կողմը հաջորդականությունն է: Ուստի այն ամենը, ինչ առանձնահատուկ է միայն ներկային և չի վերաբերվում գալիք սերունդներին, չի կարող ավանդույթ համարվել: Առաջադիմական ավանդույթը զարգանում, կատարելագործվում են հետադիմականները՝ անհետանում, մեռնում: Ավանդույթը ամենից առաջ բարոյական վարժությունների յուրահատուկ ձև է, որը նպաստում է բարոյական սովորույթների ձևավորմանը: Առանձին ժողովուրդներին բնորոշ ավանդույթները կոչվում են ազգային ավանդույթներ: Խոսելով ազգային ավանդույթների մասին պետք է հիշել, որ դրանցից շատերը միաժամանակ յուրահատուկ են և այլ ժողովուրդների կամ ժողովուրդների խմբի, անկախ նրանց ռասայական կամ ազգային պատկանելությունից: Հազիվ թե գտնվեն միայն մի ազգին բնորոշ ավանդույթներ: Տարբեր ազգերի ավանդույթներում շատ ընդհանուր, նման

զծեր կան: Հայերը, լինելով աշխարհի հնագույն ժողովուրդներից մեկը, չէին կարող չունենալ ավանդույթներ, որոնք փոխանցվելով դարեդար, եկել, հասել են մինչև մեր օրերը: [4.145]

Ժողովրդական աղբյուրների կենսալից ուժը լավ հասկացավ և իր նյութի այնտեղից վերցրեց հայ ազգային դասական երաժշտության հիմնադիր Կոմիտասը. «Ժողովուրդն է ամենամեծ ստեղծագործողը, գնացեք և սովորեք նրանից», -ասում է նա: Ահա Կոմիտասի ստեղծագործության հիմնական սկզբունքը, որով նաև բացահայտվում է այն, որ նրա երգերի մեջ դրսևորվում է հայ ժողովրդի բովանդակ կյանքը. Ինձ համար չկա ուրիշ երկինք, քան իմ ժողովրդի հարազատ ոգին:

Ժողովրդի հանճար՝ Ավ.Բասահակյանը ասել է. «Միրելագույն Շիրակն ինձ համար տիեզերքի կենտրոնն է եղել... Այստեղ, մեր անուշ տատիկներիդ լսել եմ հոգի կախարդող հեքիաթներ, մեր փորձաշատ պապիկներից՝ իմաստուն գրույցներ, խոսք ու

առած: Մեր թափառական գուսաններից և գյուղացի աղջիկներից լսել եմ մեր ժողովրդի

չքնաղ տաղերն ու խաղերը, մեր մելոսը՝ սրտահույզ երգերը: Մեր հնադարյան, խորիմաստ ֆոլկլորը, որին ես այնքան ու այնքան երախտապարտ եմ...»: [4,168]

Այսօր սերնդին ժողովրդական ավահդույթների ոգով դաստիարակելու հարցը հատկապես վերջին տասնամյակների ընթացքում լայն ուսումնառության առարկա դարձել: Սակայն լուրջ ուսումնասիրության կարիք ունի: Ժողովրդական ավանդույթների օգտագործումը այսօր էլ կարող է մեծապես նպաստել նոր մարդու բարոյական կատարելագործմանը, կարող է դաստիարականության պատմական թափ հաղորդել, հնավորություն ստեղծել ղեկավարվելու ժողովրդի և նրա մշակույթի հազարամյա փորձով: [3.58]

Սակայն սա արտակարգ բարդ ու դժվարին գործ է, որը պահանջում է ստեղծագործական շնորք, անցյալի մշակույթի նկատմամբ բացառիկ նրբազգացողություն, արդիականության խոր ու սուր զգացողություն: Այդ դժվարությունընը ամենից առաջ բացատրում է նրանով, որ ժողովրդական ավանդույթներում, ծեսերում տեղ են գտել ոչ միայն առաջադիմական, առողջ, այլև հետադիմական հայացքներ, գաղափարներ, սովորույթներ որոնք պահպանողական

ուժ ունեն: Ժողովրդական բանահյուսությունը վկայում է, որ հայ ժողովրդին հատուկ է եղել աշխատասիրությունը, որով էլ պիտի դաստիարակվի երեխան: Ժողովրդական տոների և խաղերի մանկավարժական կարևոր կողմն այն է, որ դրանցում առավել արդյունավետությամբ է գործադրվում դաստիարակության բազմապիսի մեթոդները: Տոների և խաղերի պրոցեսում կրտսեր սերնդի մեջ դաստիարակվում է հարգալից վերաբերմունք աշխատանքային ավանդույթների նկատմամբ: Ազգային ավանդական տոները կարևոր նշանակություն ունեն նաև բարոյական դաստիարակության համար: Ավանդական տոները (Նոր տարին, Վարդավառը և այլն) իրենց արմատներով կապված են հայ ժողովրդի հավատալիքների ու պաշտամունքների հետ: [1.360.]

Օրինակ՝ Նոր տարվա տոնակատարությունը կապված է ընտանեկան հարաբերությունների բարելավման, կյանքի նորացման գաղափարի հետ: Ազգային այս գեղեցիկ տոնը հաստատորեն մտել է ընտանեկան կենցաղի մեջ: Ընտանիքի հիմնական նպատակը մշակութային արժեքների փոխանցումն է, որով երեխան ոչ միայն ձևավորվում ու զարգանում է, այլև հարմարվում է հասարակական կյանքին՝ ձեռք բերելով անհրաժեշտ գիտելիքներ, կարողություններ, հմտություններ: Ընտանիքում է երեխան առաջին անգամ հաղորդակցվում մշակութային արժեքներին, յուրացնում վարքագծային նորմեր, իրականացվում են երեխայի սոցիալականացման առաջին փուլը, հարմարումը կյանքին: [1.360]

Գլոբալացող աշխարհում բոլոր ժողովուրդների համար էլ հրատապ է դառնում ազգային ինքնությունը պահպանելու խնդիրը: Այդ հարցում անփոխարինելի են ազգային ավանդույթներն ու ծեսերը, որոնցից շատերը, ցավոք, մոռացվել են, երիտասարդ սերունդը շատ բան չգիտե: Կարծում եմ, որ պետք է ոչ միայն վերականգնել, այլ նաև նոր կյանք տալ դրանց, գտնել այն ուղին, որով գնացել է ազգը, բայց կորցրել ճանապարհին և՛ իրեն, և՛ իր մշակույթը ստեղծող միջավայրը: Դրանք պետք է վերականգնել այնպես, որ այսօրվա մարդը կարողանա ոչ թե արհեստականորեն կրկնել, վերարտադրել, այլ բնական պահանջով կատարել իրենը, որ այսօրվա սերունդը դառնա այդ ամենի ոչ թե կրկնողը, այլ կրողը: Այսինքն՝ ազգային ծեսերն ու ծիսական միջավայրը դարձնել մանկապարտեզի էական բաղադրիչ:

Սպիտակի թիվ 2 մանկապարտեզի ավագ I խմբում իրականացրել են «Ինձ շրջապատող աշխարհ»-ից պարապմունք:

1. Թեման՝ «Սուրբ Զատիկ»
2. Նպատակը՝ ընդլայնել իմացական հետաքրքրությունները շրջապատող աշխարհի մասին: Խորացնել պատկերացումներն ազգային տոների, ծեսերի մասին:
3. Խթանման փուլ՝
  - Ինչպես են «Զատիկի» տոնին մարդիկ ողջունում միմյանց:
  - Ինչպես են ձևավորում «Զատիկի» տոնական սեղանը:
4. Իմաստի ընկալման փուլ.

Երեխաներ, Սուրբ Զատիկից քառասունինն օր առաջ սկսվում է Մեծ Պահքը: Մեծ Պահքն ունի 7 կիրակի՝ *Բուն Բարեկենդան, Արտաքսման կիրակի, Անառակ որդու կիրակի, Տնտեսի կիրակի, Դատավորի կիրակի, Գալարյան կիրակի, Ծաղկազարդ:*

Մեծ Պահքի առաջին օրը սոխից կամ կարտոֆիլից պատրաստում են ակլատիզ: Ուշադիր նայեք, կարտոֆիլի վրա ամրացրել են յոթ փետուրներ, որոնք խորհրդանշում են Մեծ Պահքի 7 կիրակիները: Այն օրացույցի դեր է կատարում: Զատիկի տոնին մարդիկ միմյանց ողջունում են հետևյալ ձևով. «Քրիստոս հարյավ ի մեռելոց», երեխաներ-«Օրհնյալ է հարությունը Քրիստոսի»:
5. Կշռադատման փուլ՝ ամփոփել սովորածը:
6. Վերջնարդյունք՝ խորացնել պատկերացումներն ազգային տոների, ծեսերի մասին:

Խաղարկում են ծիսական գործողություններ, ծիսական խաղեր, բեմականացնում երգեր՝ ծեսին համապատասխան գործողություն կատարելով, գնում են ուսումնական էքսկուրսիաներ, վերապատմում, փոխադրում են իրենց տպավորությունները:

Երեխաները քայլ առ քայլ, անկաշկանդ միջավայրում, ամենօրյա արդյունավետ գործունեությամբ, լիիրավ մասնակցությամբ, կարողություններ և հմտություններ ձեռք բերելով ու փոխանցելով, յուրացնում է ծեսը, ազգային ավանդույթը:

Եզրակացություն

Առաջարկում եմ նման տոները, տոնակատարություններն ու ծեսերը բովանդակալիցին ու նպատակալիցին լինեն, հասնենք նրան, որ դա դառնա մանկապարտեզի սանի սեփականությունը: Սա է շարունակությունը ազգային տոների, եթե դա երեխայի սեփականությունը դառնա, դրա համար պետք է նրա մոտ համոզմունք առաջանա, իսկ համոզմունք առաջանում է միայն այն դեպքում, երբ մարդ ներքուստ ընդունում է նրա օբյեկտիվ ճշմարտացիությունը: Երեխաները մեր ապագայի կերտողներն են, իսկ այն, թե նրանք որքան բանիմաց, զարգացած ու ձևավորված անհատներ կլինեն՝ կախված է մանկավարժից: Յուրաքանչյուրը պետք է ընկալի, որ իր ուսերին մի ողջ սերնդի ճշմարիտ հոգեկեցվածքի ձևավորման դժվարին խնդիր է ծառայած:

Բացի տեսական գիտելիքներից երեխայի մոտ պետք ամուր հիմքերի վրա դրվի ազգային արժեքները, ավանդույթների ու պատմության վերաբերյալ գիտելիքները, քանզի նորը կառուցելիս որպես հենք պետք է օգտագործվի լավ ծանոթ հնի ձեռքբերումները, ինքնաճանաչողությունը և իհարկե պետք է խուսափել անցյալի սխալներից:

Այսպիսով՝ ծեսը ավանդական կամ սահմանված կանոններով կատարվող կրոնական արարողություն է, որին հավատացյալները վերագրում են մոգական, խորհրդավոր հատկություններ: Ծագել է հնագույն ժամանակներում և դարձել պաշտամունքային արարողությունների անբաժան մաս: Այն ուղեկցվում է աղոթքներով, խմբերգերով, երաժշտությամբ: Ծեսերը արտահայտում են որոշակի հասարակական հարաբերություններ, ուստի ժամանակի ընթացքում փոփոխվում, վերամշակվում և հարմարեցվում են իրադրության պահանջներին:

Մի շարք ծեսերի ու սովորույթ դարձած ծեսերի միջոցով զարգանում է սանի ստեղծագործելու ունակությունը, երևակայությունը, ուշադրությունը, հիշողությունը, շարժունակությունը, վարքը, ակտիվությունը, անկաշկանդվածությունը, ինքնուրույնությունը, ճանաչողությունը և մի շարք այլ հմտություններ ու կարողություններ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գեղամյան Ա. Ա. «Ծեսը, ծիսակարգը և սովորույթը՝ որպես մշակույթի ժառանգման և փոխանցման մեխանիզմներ», Երևան, 2015թ.
2. Ենոքյան Զեմֆիրա, Ազգային տոներ որպես հայեցի դաստիարակության կարևոր նախադրյալ, «Նախաշավիղ», 2010, 5
3. Խառատյան-Առաքելյան Հ. «Հայ ժողովրդական տոներ» Երևան, 2005թ.
4. Ղարիբջանյան Օ. Բ. «Ժողովրդական ավանդույթները դպրոցականների բարոյական դաստիարակության գործոն», Երևան, 1978թ.